

γλυκεῖαν ἐλπίδα, νὰ ἐπιστρέψω ποτὲ εἰς τὸ χω-
ρίον μὲ μίαν βασιλοπούλαν εἰς τὸ πλευρόν μου,
ἐπῆγαιεν εἰς τὰ χαμένα; ἐπῆγαν διὰ τίποτε;
Καλὰ, παππού! Ἄν μὲ διῆς καὶ σύ ποτε νὰ ξα-
ναπιάσω βελόνι, πὲς πῶς εἶμαι θηλυκὸς καὶ δὲν
τὸ 'ξεύρω!

Καὶ τὸν ἐνδιάθετον τοῦτον λόγον ἤτοιμαζόμεν
νὰ προφέρω, ἐλέγχων συγχρόνως τὸν παππούν,
διότι ἐγενεῖν αἰτία νὰ ὑπάγω εἰς τὴν Πόλιν νὰ
καλουχηθῶ ἐπὶ ματαίῳ. Ἄλλ' ὅτε, ὑψώσας τοὺς
ὀφθαλμούς, εἶδον τὸν παππούν μὲ τὸ ὄνειροπολοῦν
αὐτοῦ βλέμμα διαρκῶς προσηλωμένον μακρὰν
ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ κωνοειδοῦς ἐκείνου χωμάτος,
ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἤλπισέ ποτε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ
οὐράνια, δὲν ἤξεύρω ποῖα μυστηριώδης δύναμις
ἐδέσμευσε τὴν φωνὴν ἐπὶ τῆς γλώσσης μου.

Ὁ ἥλιος εἶχε κατέλθει πολὺ χαμηλότερα πρὸς
τὴν δύσιν. Πᾶσα ὑπαρξίς, πᾶσα ἐκδήλωσις
ζωῆς ἀπεσύρετο σιγαλὰ καὶ βραδέως πρὸς τὰ ἐν-
δοτέρω τῆς πόλεως.

Ἡ ἔκφρασις τῆς χωριογραφίας μοι ἐφάνη τώρα
μελαγχολικωτέρα, θλιβερωτέρα. Ἡ καρδία μου
ἐταράχθη ἐκ νέου. Μεταξὺ τῆς φυσιογνωμίας τῆς
σηνῆς καὶ τῆς ἐκφράσεως τοῦ ὠχροῦ καὶ μαρα-
μένου τοῦ παππού προσώπου, ὅπως ἐφωτίζετο ὑπὸ
τῶν τελευταίων τοῦ ἡλίου ἀκτίνων, ὑπῆρχε τόση
ὁμοιότης τόση στενὴ συγγένεια!

Ὁ καυόμενος ὁ παππούς! ἐσκέφθη πρὸς ἑμαυ-
τόν, ἐπάλευσε κ' ἐνίκησε τὸν ἄγγελον χωρὶς τῆς
βοηθείας μου, ἀλλὰ ἐξαντλήθη καὶ ἀδυνάτησε
τόσο πολὺ, ποῦ, ἂν ξανακυλήσῃ ἔτσι καθὼς εἶνε
κανεὶς δὲν τὸν γλυτώνει.

— Ἄρχισε νὰ κάμνη κρῖο, ψυχὴ μου — Εἶπεν
ὁ γέρον ἐξαφνα — Ἐλα νὰ πάμε.

Τῷ ἔτεινα σιωπηλῶς τὴν χεῖρα καὶ ὑποστηρί-
ζων αὐτὸν ὅσον ἠδυνάμην, τὸν συνώδευσα εἰς
τὴν οἰκίαν του.

Τὴν νύκτα ἐκείνην ἔκαμε τῷ ὄντι πολὺ ψυχρὸς.
Τῇ δὲ πρωΐᾳ τῆς ἐπιούσης παχεῖα πάχνη ἐκείτο
λευκάζουσα ἐπὶ τῶν μεμαραμένων φύλλων τῶν
καλυπτόντων τὸ ἔδαφος τοῦ κήπου μας. Μόλις
ἀφουπνίσθη καὶ ἔδραμον εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀγα-
πητοῦ μου πάππου. Ἄλλ' ὅποια διαφορά ἀπὸ τῆς
χθὲς μέχρι σήμερον! Πλήθος συγγενῶν καὶ οἰκείων
συνωστίζοντο σοβαροὶ καὶ ἄφωνοι εἰς τὴν αὐλήν,
εἰς τὸ κατώγειον εἰς τὴν σάλαν τῆς γαριτσῆς, ἐν
τῷ μέσῳ τῆς ὁποίας ἐκείτο μακρὺς μακρὺς ὁ παπ-
πούς — Ἐραίνετο πῶς δὲν ἐξύπνησεν ἀκόμη.

Βαθεῖα εἰρήνην ἐβασίλευεν ἐπὶ τῆς μορφῆς του.
Μία ὑπερκόσμιος αἴγλη, ἐν εἶδει μειδιάματος βαθ-
μηδὸν ἀποσβεννυμένου ἐπαίξε μὲ τὰ χαρακτηρι-
στικά τοῦ προσώπου του.

Ἡ γαριτσῆ μὲ τὰς χεῖρας θηλυκωμένας περὶ
τὰ γόνατά της, μὲ τὸ ἀπελπισμένον τῆς βλέμμα
ἀπλανές ἐπὶ τῆς ὄψεως τοῦ παππού, ἐκάθητο ὠχρά,
βωβή, ἀκίνητος ὡς ἀπολιθωμένη παρὰ τὸ πλευ-

ρόν του. Ἡ ταλαίπωρος! Τὴν δὲν θὰ εἶδεν ὅπως
τὸν ἐμποδίσῃ ἀπὸ τοῦτο τὸ ταξείδιον! Διότι τὸ
μειδιάμα τοῦ παππού ἦτον ἡ λάμψις, ἡν ἔσυρεν
ὀπίσω τῆς ἢ πρὸς οὐρανὸν ἀποδημοῦσα ψυχὴ του.

Διότι ὁ καυόμενος ὁ παππούς συνεπλήρωσε ἀλη-
θῶς τώρα τὸ μόνον τῆς ζωῆς του ταξείδιον!

Γ. Μ. ΒΙΖΥΗΝΟΣ

ΟΙ ΕΝ ΤΑΝΑΓΡΑΙ ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΑΦΟΙ

Ὅποια καὶ ὅποια ἀρχαιολογικὰ κειμήλια ἐγ-
κρύπτει σχεδὸν ὅλη ἡ χώρα ἡμῶν, εἶνε πασίγνω-
στον. Ἐπίσης ὅμως εἶνε γνωστὸν ὅτι τὰς ἀνακα-
καλυπτόμενα καλλιτεχνικὰ ἔργα πάντοτε εἰσι
λίαν ἐπιζήτητα ὑπὸ τῶν διαφόρων φιλοχρησίων
ἢ καὶ ἀρχαιοσυλλεκτηῶν. Οὗτοι, κατεργόμενοι ἐν
Ἑλλάδι καὶ ἐκμεταλλεύόμενοι τὴν ἀμάθειαν ἡμῶν,
ἔστιν ὅτι καὶ τὸ φιλοχρηματόν, ἀπέρχονται, ἀπο-
κομίζοντες σπουδαιότατας ἀρχαιολογικὰς συλλο-
γάς. Αἱ συλλογαὶ αὗται ἀπαρτίζονται ἀπὸ δια-
φόρων εἰδῶν εὐρήματα, νομίσματα, ἐνεπιγράφους
πλάκας, ἀγάλματα, καὶ ἰδίως ἀγαλματίδια
ἐξ ὀπτῆς γῆς. Τοιαυτὴ ἦτο καὶ ἡ τελευταίως
ἐκποιηθεῖσα ὑπὸ τοῦ κυρίου Σαβούρωφ συλλογὴ.

Τὰ ἐξ ὀπτῆς γῆς ἀγαλματίδια ἢ εἰδώλια,
τὰ κατ' ἐξοχὴν ἠδὴ ἐπιζητούμενα ἐν Εὐρώπῃ,
ἀνευρίσκονται μὲν καὶ ἀλλαχοῦ, ἀλλ' ἰδίως ἀπει-
ρον πλοῦτον τοιοῦτων ἐνέχουσιν αἱ νεκρόπολεις
τῆς βοιωτικῆς πόλεως Τανάγρας, νῦν Σκιματά-
ρι. Ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ ἀπὸ ἐτῶν διεξάγεται
φοβερὰ ἀρχαιοκαπηλία· οἱ κάτοικοι αὐτοῦ μετε-
βλήθησαν ὅλοι εἰς ἀρχαιοσυλλεκτάς, ἢ μάλλον
τυμβωρύχους· διότι οἱ ἐν τῷ ἀγροῦς τῶν ἀνακα-
λυπτόμενοι τάφοι ἀνασκάπτονται λάθρα καὶ ἐν
παράβυστῳ, τὰ δὲ ἐν αὐτοῖς εὐρισκόμενα ἀγαλ-
ματίδια, πωλούμενα κατόπιν εἰς διαφόρους μετα-
βιβάζονται εἰς τὰ τέσσαρα σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος.
Ἄγνοῶ τί γίνεται ἤδη, καὶ ἂν ἐπὶ τέλους ἢ
αὐσέτολος καταπάτησις τοῦ περι ἀρχαιοτήτων
Νόμου ἐξήγειρε τὴν ἐπίβλεψιν τῆν πραγματι-
κῆν τῶν ἀρμοδίων. Ὅτι ὅμως πρὸ ὀλίγου χρό-
νου ἢ τοιαυτὴ ἱεροσυλία ὑφίστατο ἐκεῖ, ἀφίνω
νὰ κρίνη περὶ τούτου ὁ ἀναγνώστης ἐκ τῆς ἐπο-
μένης ἀφηγήσεως. Ἡ ἀφήγησις αὕτη ἐγράφη
ὑπὸ τοῦ κυρίου Β. Haussoillier, πρῶτον μαθη-
τοῦ τῆς ἐν Ἀθῆναις Γαλλικῆς Σχολῆς, νῦν δὲ
καθηγητοῦ τοῦ ἐν Βορδιγάλλοις Πανεπιστη-
μίου. Ἐδημοσιεύθη δὲ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ πρέ-
χοντος ἔτους ἐν τῇ Ἀρχιτεκτονικῇ Ἐπιθεωρησει
τῶν Παρισίων. Ἡ δημοσίευσις αὐτῆς ὄφειλε,
πιστεύω, νὰ ἐπισύρῃ τὴν προσοχὴν ἄλλων ἀρ-
μοδιωτέρων ἐμοῦ· ἀλλὰ τούτου μὴ γενομένου,
νομίζω ὅτι δὲν ἠμάρτησα, ἂν ἐγὼ ὁ μὴ ταχθεὶς
εἰς τὰ τοιαῦτα ἀνέλαβον νὰ ποιήσω λόγον περὶ
αὐτῆς. Ἡ ἀφήγησις ἔχει οὕτω

Τανάγρα.

« Ἡ πόλις τῆς Τανάγρας ἐν τῇ ἀρχαιότητι ἦτο καλὴ καὶ εὖπορος. Ἐὰν πιστεύσῃ τις τὸν Δικαίαρχον, περιηγητὴν τοῦ τέλους τοῦ τετάρτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος, οἱ Ταναγραῖοι ἦσαν οἱ φιλοξενώτεροι τῶν ἀνθρώπων, ἢ τουλάχιστον τῶν Βοιωτῶν. Ἐκτὸς τούτου καὶ ἀγαθοὶ καλλιεργηταί, τῶν ὁποίων αἱ ἄμπελοι ἦσαν περιώνυμοι. Οἱ σύγχρονοι Ταναγραῖοι, ἦτοι οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Σκιματᾶρι, κειμένου εἰς πέντε χιλιομέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν ἑρειπίων τῆς ἀρχαίας πόλεως, εἰσὶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἄποροι, ἂν μὴ ἐντελῶς πένητες, ὃ δὲ οἶνός των μέτριος. Ἐν τούτοις εἰσὶν ὡς οἱ πρόγονοί των ἐπίσης φιλοξένοι, ἰδίως ἂν τοῖς ἐμπνεύσῃ τις τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ ἀποκτήσῃ τὴν οἰκειότητά των, ἣν δυσκόλως κατ' ἀρχὰς ἐπιτυγχάνει παρὰ τοῖς χωρικοῖς τῆς Ἑλλάδος. Ἐπὶ πολὺν χρόνον κατῴκησα τὸ πενιχρὸν αὐτὸ χωρίον, ἐπανῆλθον δὲ καὶ πολλάκις, καὶ ἴσως ἡμέραν τινα εὖρω τὴν εὐκαιρίαν νὰ περιγράψω τὰ ἰδιαίτερα ἦθη καὶ ἔθιμα τῶν κατοίκων αὐτοῦ, τὰς προλήψεις των, καὶ τὰ ἱαματικά των μέσα.

Δὲν ὑπάρχει Σκιμαριώτης μὴ ὢν ἀρχαιολόγος, δὲν ὑπάρχει εἰς ὃ μὴ ἀνορούξας ἓνα ἢ πλείοτους τάφους, καὶ μὴ εὐρῶν τινὰς τῶν Ταναγραίων κορῶν, τὰς ὁποίας τόσον θαυμάζομεν σήμερον. Ἀκριβῶς ὄλαι αἱ νεκροπόλεις τῆς ἀρχαίας Τανάγρας κεῖνται ἐπὶ τῆς περιφερείας των· τοὺς δὲ τάφους αὐτῶν θεωροῦσι κτῆμά των, περιουσίαν των, συχνάκις δὲ ἀμύνονται ὑπὲρ αὐτῶν καὶ ἐνόπλιος κατὰ τῶν κατοίκων τοῦ γειτονικοῦ των χωρίου Βράτσι, τοὺς ὁποίους ἐξαιρετικῶς ἐχθαίρουσιν. Ἡ Κυβέρνησις ἀναμφισβητήτως ἀπαγορεύει τὰς ἐν κρυπτῷ ἀνασκαφάς, διατηροῦσα πρὸς τοῦτο καὶ φρουρὰν ἐκ τριῶν ἢ πέντε ἀνδρῶν διαμένουσαν εἴτε εἰς Σκιματᾶρι, εἴτε εἰς Λιατάνι, εἴτε καὶ εἰς Βράτσι, τὰ τρία ταῦτα χωρία τὰ ἔχοντα τὴν κυριότητα τοῦ ἐδάφους τῶν Ταναγραίων νεκροπόλεων· ἐπὶ πλεόν ὃ φύλαξ τοῦ ἐν Σκιματᾶρι Μουσείου εἶνε διατεταγμένος ὅπως νυχθημερὸν ἐπαγρυπνῇ. Ἄλλ' εἶνε αἱ προφυλάξεις αὗται ἀρκούσαι; ἢ φρουρὰ περιπολεῖ, μάλιστα ποιεῖ καὶ χρῆσιν τῶν ὀπλων, ἀφοῦ τινα ἔτη πρὸ τῆς ἀφίξέως μου οἱ στρατιῶται ἐπυροβόλησαν χωρικόν τινα καταγινόμενον εἰς ἀνασκαφάς καὶ τὸν ἐφόνευσαν· ἀλλ' ἢ φρουρὰ δὲν εἶνε πάντοτε παρούσα· ὃ δὲ ἀρχαιοφύλαξ χωρικός Σκιμαριώτης, ὅσον ζῆλον καὶ ἂν ἐπιδεικνύῃ, ἔχει τὰς ἀσχολίας του, καὶ ἐπὶ τέλους ἀναγκάζεται ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν νὰ μεταβαῖνῃ μέχρι Χαλκίδος καὶ Θηβῶν. Καθ' ὃν χρόνον διέτριβον ἐγὼ αὐτόθι, ὃ φύλαξ ἦτο ἀπὸν ἀναχωρήσας διὰ τὸν ἐπὶ τῶν ὀρίων μετὰ τῶν Τούρκων πόλεμον, ἀντικαθίστα δ' αὐτὸν ὁ ἀδελφός του, ὅστις, νέηλος εἰς τὸ ἐπάγγελμα, πολλάκις

ἐτιμωρήθη διὰ τὸν ὑπέμετρον ζῆλόν του. Νύκτα τινα τοῦ ἐκλάπη τὸ ὄνιον του, ἄλλοτε δὲ πάλιν ἢ δικελλὰ του. — Αἱ ἐν κρυπτῷ λοιπὸν ἀνασκαφαὶ πάντοτε συμβαίνουσιν αὐτόθι, ἰδοῦ δὲ πῶς ἐκτελοῦνται· (εἶνε μαρτυρία—καὶ δὲν δυσκολεύομαι νὰ τὸ ὁμολογήσω — συνενόχου). Κατ' ἀρχὰς δεόν νὰ ὁρισθῇ ἐπακριβῶς ἢ τοποθεσία τοῦ τάφου. Καὶ εἰς τινα μὲν μέρη αὕτη ἐπιτυγχάνεται δι' ἀπλῆς ἀνασκαφῆς διὰ πύου· — ἀλλὰ συνήθως οἱ χωρικοὶ μεταχειρίζονται πρὸς ἀνευρεσιν τῶν τάφων μακρὰν σιδηρὰν αἰχμηρὰν ῥάβδον, μήκους ἐνὸς καὶ ἡμίσεος μέτρου, ἣν ἐμπήγουσιν εἰς τὸ ἔδαφος. Ἄμα ἢ ῥάβδος ἀπαντήσῃ ἀντίστασιν, ἐξάγουσιν αὐτήν, καὶ ἂν εἰς τὴν αἰχμὴν εἶνε προσκεκολλημένα τεμάχια τοῦ καλύπτοντος τοὺς τάφους πορώδους λίθου, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία — τάφος εἶνε. Ἄλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ἤχου τοῦ κτυπήματος τῶν πορωδῶν πλακῶν τοῦ τάφου ἐνδείκνυται οὗτος, μεθ' ὃ δὲν ὑπολείπεται πλέον ἢ νὰ ἐξευρεθῇ ἢ κατάλληλος στιγμή πρὸς ἀνασκαφὴν, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν πρὸς σύλησιν τοῦ τάφου.

Ὅτι αἱ ἀνασκαφαὶ αὗται φέρουσιν εἰς φῶς νέα ἀντικείμενα εἶνε ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας. Δυστυχῶς ὅμως εἰσὶν ἐπ' ἐλάχιστον διδακτικαί, καθὼ ἐνεργοῦμεναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, εἴτε κατὰ τὴν ἀνατολήν, εἴτε κατὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, εἴτε καὶ κατὰ τὴν νύκτα ἀκόμη, καὶ ὅσον τὸ δυνατὸν ταχέως. Εἶχον ὅμως τὴν εὐτυχίαν νὰ παρασταθῶ καὶ εἰς ἀνασκαφάς τακτικάς, γινόμενάς ἐν πλήρει μεσημβρίᾳ, καὶ ἐν πάσῃ ἡσυχίᾳ καὶ ἀσφαλείᾳ.

Κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1879 ὃ ἐν Ἀθῆναις ἐμπορευόμενος τὰς ἀρχαιότητας Ἀναστάσιος Ἐρνερης (;) ἔλαβε τὴν ἄδειαν παρὰ τῆς ἐλληνικῆς Κυβερνήσεως νὰ ἀνασκάψῃ ἄγρον ἐν Τανάγρα, τὸν ὁποῖον ἐπὶ τούτῳ ἠγόρασε, μετὰ τὴν συμφωνίαν ὅπως μέρος τῶν εὐρημάτων ἀποδώσῃ εἰς τὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἐταιρίαν τῶν Ἀθηνῶν. Ὅθεν μετὰ μεγάλης χαρᾶς ἔλαβον ἐκ νέου τὴν εἰς Σκιματᾶρι ἄγουσαν, ἢ δὲ πρώτη ἐπισκεψίς μου ἦτο διὰ τὸν παρέχοντά μοι τοιαύτην λαμπρὰν εὐκαιρίαν διδασκαλίας, διὰ τὸν Ἐρνερη. Εὖρον δ' αὐτὸν κατοικοῦντα παρὰ τινι χωρικῷ φίλῳ του. Ὁ χωρικός οὗτος ἦτο ὁ ἀνθρῶπός του, ὅπως λέγουσιν οἱ Ἕλληνες. Ὁ Ἐρνερης ἦτο ἀνάδοχος ἐνὸς τῶν τέκνων του, ἦτο ὁ κομπάρος τῆς οἰκογενείας, καὶ τοῦτο εἶνε τίτλος ἐν Ἑλλάδι, τίτλος δίδων δικαίωμα εἰς σέβας καὶ ὑπόληψιν ἐκ μέρους τῆς οἰκογενείας. Εἶνε ὁ πραγματικὸς προστάτης τοῦ τέκνου, δὲν εἶνε ὁ κοινὸς ἀνάδοχος, τὸν ὁποῖον γνωρίζομεν, ἀλλὰ πρόσωπον ἐπὶ τοῦ ὁποίου πολὺ λογιζοῦσι καὶ βασιζοῦνται. Αἱ ἰδέαι αὗται εἰσὶν ἔτι παραδόξως ἰσχυραὶ εἰς τὰ ἐλληνικὰ χωρία. Ἐντεῦθεν ἕκαστος ἐννοεῖ πόσον θαυμασίαν ἰδέαν εἶχε συλλαβεί

ὁ ἔμπορος τῶν ἀρχαιοτήτων νὰ βαπτίσῃ ἐν τέκνον, καὶ νὰ δημιουργήσῃ διὰ τοῦ μέσου αὐτοῦ ἀντιπρόσωπον ἐν Τανάγρα, ἐπιτετραμμένον ἐν τῇ χώρᾳ, τῇ μᾶλλον ὀνομαστῇ διὰ τὰ εἰδώλιά της, διὰ κόρας της, ὅστις θὰ τὸν ἐπληροφόρει καὶ διὰ τὰς εὐτυχεῖς ἀνακαλύψεις, καὶ διὰ τὰς παρουσιαζόμενας καλὰς εὐκαιρίας, καὶ ὅστις θὰ τῷ ἐχρησόμενος ἐν ἀνάγκῃ ὡς μεσάζων παρὰ τοῖς χωρικοῖς, οἵτινες στενοχωροῦνται νὰ φυλάττωσιν ἐπὶ πολὺν χρόνον τὰ εὐρήματά των, χωρὶς νὰ τὰ ἀνταλλάξωσιν ἀντὶ καλῶν νομισμάτων. Τὸν ἐπιτετραμμένον τοῦτον ἀναμφιβόλως ἐφιλοξέει ἐν Ἀθήναις, εἰς δὲ τὸ τέκνον τοῦ ἔδιδε μικρά τινα δῶρα. Τὴν 16 Δεκεμβρίου τοῦ 1879, ἡμέραν καθ' ἣν ἤρχισαν αἱ ἀνασκαφαί, ἐνθυμοῦμαι ὅτι τὸ δῶρον ἦτο ζευγὸς ὑποδημάτων.— Πόσον λυποῦμαι σήμερον, μὴ δυνηθεῖς νὰ διαμείνω ἐφ' ὅσον χρόνον διήρκεσαν αἱ ἐν Τανάγρα ἀνασκαφαί! Ἀναπολῶ ἔτι ζωηρῶς καὶ ἐν ὄλαις ταῖς λεπτομερείαις τὰς ὀλίγας ἡμέρας, ἃς διήλθον μετὰ τοῦ κυρίου Ἐρνεστη. Ἐκάστην πρωΐαν ἀνεχωροῦμεν ἐπιπποὶ ἵνα μεταβῶμεν εἰς τὴν χώραν τῶν τάφων ἢ το χειμῶν, καὶ εἰς τὴν μεγάλην ἐκείνην πεδιάδα τὸ ψῦχος ἦτο ἐπαισθητόν. Ποτὲ δὲν θὰ λησμονήσω πρωΐαν τινά, καθ' ἣν ἀνατέλλοντος τοῦ ἡλίου ἐν διαυγεστάτῃ ἀτμοσφαιρᾷ, εἶδομεν ἐν ἀπόπτῳ ἀριστερόθεν τὸν κῶνον τῆς Δίρφιδος τῆς Εὐβοίας, δεξιόθεν δὲ καὶ ἀπώτερον τὰς κορυφὰς τοῦ Παρνασσῶ χιονοσκεπᾶστους.

Κατὰ τὴν αὐτόθι διατριβὴν μου παρέστην εἰς τὴν ἀνακάλυψιν πληθῆος εἰδωλίων ἐξ ὀπτῆς γῆς. Ἄς εἶπω δ' ἐν πρώτοις, ὅτι τὰ ἀγαλματίδια, τὰ ἀγγεῖα, αἱ λυχνίαι, πᾶν ὅ,τι ἀποτελεῖ τὴν νεκρικὴν διακόσμησιν, δὲν εὐρίσκονται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν τάφων· συχνάκις τὰ ἀντικείμενα ταῦτα εἰσὶ τοποθετημένα παρὰ τὰ χεῖλη τῶν τάφων. Οὗτοι δ' εἰσὶν ἐκ πλακῶν τοῦ ἐν Τανάγρα ἐν ἀφθονίᾳ ὑπάρχοντος πορώδους λίθου. Εὐρίσκονται δὲ ἅμα ἀνεγερθῶσιν αἱ πλάκες αἱ σκεπάζουσαι τὸν τάφον, ἐπομένως δὲν κεῖνται πλησίον τοῦ νεκροῦ· εἶνε μὲν ἐν τῷ τάφῳ, ὅχι ὅμως καὶ παρὰ τὴν χεῖρα τοῦ θανόντος. Τοῦτο ἔχει τὴν σημασίαν του. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου τὰ ἐξ ὀπτῆς γῆς ἀντικείμενα εὐρίσκονται ἐνίοτε παρὰ τὴν κεφαλὴν, ἐνίοτε εἰς τὰ πλάγια τοῦ νεκροῦ. Τὸ μόνον ἀντικείμενον, ὅπερ φαίνεται ὅτι διαρκῶς ἐτίθετο εἰς τὸ αὐτὸ μέρος, εἶνε κοινὸν ἀγγεῖον ἐξ ὀπτῆς γῆς, ὅπερ οὐδέποτε εἶνε ἐζωγραφισμένον, ἔχει δὲ τὸ σχῆμα οἰνοχόης. Τοῦτο εὐρίσκεται παρὰ τοὺς πόδας τοῦ νεκροῦ ἐν τῇ γωνίᾳ τοῦ τάφου. Ἐνεῖχε δὲ τὴν προμήθειαν τοῦ ὕδατος τοῦ νεκροῦ. Τοιαῦτα ἀγγεῖα ἐν μεγάλῳ ἀριθμῷ εὐρίσκονται ἐν τοῖς μικροῖς Μουσεῖοις τοῦ Σκιματάρι καὶ ἐν τοῖς οἴκοις τῶν χωρικῶν, οἵτινες μετὰ μεγάλης προφυλάξεως τὰ μεταφέρου-

σιν εἰς τοὺς οἴκους των, ὡσάκις εὐρεθῶσι σῶα. Τὸ ὕδωρ ἐν αὐτοῖς, λέγουσι, διατηρεῖται δροσερώτατον. Τὰ εἰδώλια σπανίως εὐρίσκονται ἀκέραια· διότι, ἐκτὸς τοῦ ὅτι ριπτόμενα ἐν τῷ τάφῳ ὑπὸ τῶν συνοδεύοντων τὸν νεκρὸν εἰς τὴν τελευταίαν κατοικίαν του ἐθραύοντο, ἐνίοτε ὁ νεκρὸς ἐσκεπάζετο καὶ διὰ χώματος. Πρὸς τούτοις καὶ αἱ πορώδεις πλάκες, αἱ χρησιμεύουσαι ὡς σκέπασμα τοῦ τάφου, μὴ οὔσαι ἀκριβῶς συνηρηολογημέναι, ἄφρον χῶμα περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον ὑγρὸν νὰ διέρρηται ἐν τῷ τάφῳ, ὅπερ κατέστρεφε τὰ ἀγαλματίδια. Ἐν τούτοις ὑπάρχουσι εἰς τὰς ἐκτεταμέναις ταύταις νεκροπόλεις τμήματα ζηρότερα τὰ μὲν τῶν δέ, οἱ δὲ χωρικοὶ θαυμασίως γινώσκουσι εἰς ποῖα μέρη δύνανται νὰ ἐπιτύχωσι τὴν εὔρεσιν εἰδωλίων ἀκεραίων. Ὁ Ἐρνεστης μὲ εἶχεν εἰδοποιήσει, ὅτι θὰ ἀνέσκαπτεν εἰς μέρος ὑγρὸν· καὶ ἀληθῶς ὀλίγα ἀγαλματίδια ἐξήχθησαν ἀκέραια. Εἰς τῶν ἐργατῶν τοῦ ἦτο ἐπιφορτισμένος νὰ ἀφαιρῇ τὸ πρῶτον στρώμα τοῦ χώματος, τὸ σκεπάζον τὰ ἀντικείμενα, ἅμα δ' ἐπεραίνετο ἡ ἐργασία αὐτή, μόνος κατήρχετο ἐν τῷ τάφῳ, καὶ ἤρχιζε τὴν ἐργασίαν κρατῶν ἀνὰ χεῖρας μαχαίριδιον. Ἐὰν τὰ ἀντικείμενα ἦσαν λίαν εὐθραυστα ἢ σμικρά, μετεχειρίζετο τεμάχιον ξύλου αἰχμηρὸν, ἐκ φωσφόρου ἐν ἀνάγκῃ, καὶ δι' αὐτοῦ ἀπέξεεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὸ ἐπὶ τοῦ πολυτίμου συντρίμματος χῶμα καὶ κατώρθωνε νὰ τὰ καθαρίσῃ καὶ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν προτέραν των κατάστασιν. Οὕτως ἐπράξε δι' ἑπτὰ ἀγαλματίδια Ἐρώτων, ἅτινα ἀνεκάλυψεν ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ τάφου, καὶ τῶν ὁποίων ἰδέαν ἀκριβῆ παρέχουσιν οἱ ἐν τῷ Λουβρῷ ὑπάρχοντες Ἐρωτες. Οἱ μικροὶ αὐτοὶ Ἐρωτες ἦσαν εἰς τεμάχια. Πτέρυγες ἐλαφρῶς χρωματισμέναι, βραχίονες κεκοσμημένοι διὰ χρυσῶν βραχιολίων, τὸ πᾶν συνήχθη μετὰ πολλῆς προσοχῆς, καὶ περιετυλίχθη ἐντὸς σιγαροχάρτου. «Ὅλα αὐτὰ συγκολλῶνται», μοὶ ἔλεγεν ὁ Ἐρνεστης, συνοδεύων τοὺς λόγους διὰ μειδιάματος ἐκφραστικοῦ. Ἐγὼ δὲ προσθέτω, διὰ νὰ μεταχειρισθῶ τὴν μὴ γλαφυρὰν ἐκφρασίαν τοῦ ἐμπόρου τῶν ἀρχαιοτήτων, ὅτι ὅλα αὐτὰ χρωματίζονται ἐκ νέου.

Ἴδου λοιπὸν τὰ ἐξ ὀπτῆς γῆς ἀγαλματίδια, τὰ ὁποῖα μετὰ τὴν ἐπάνοδόν των εἰς τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, διαφιλονεικοῦσι τὰ μουσεῖα τῆς Εὐρώπης καὶ οἱ ἔρασταὶ τῶν συλλογῶν. Ἐξέρχονται τῶν τάφων, ἐνθα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἶχον ριφθῆ, διότι δὲν εἶχον πλαστῆ διὰ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας, ἦσαν προωρισμένα διὰ τοὺς νεκρούς. Εἰς ποῖας πεποιθήσεις ἄρα γε ὑπήκουον οἱ καταθέτοντες ἢ ριπτόντες ταῦτα μετὰ τῶν ἀγγείων, τῶν λυχνιῶν, καὶ τῶν νομισμάτων ἐν τῷ τάφῳ; Χωρὶς νὰ ἔχω τὴν ἀξίωσιν νὰ λύσω τὸ σπουδαῖον αὐτὸ ζήτημα, ὅπερ διαιρεῖ τοὺς μᾶλλον περιωνύμους τῶν ἀρχαιολόγων, θὰ παρενείρω τινὰς

παρατηρήσεις, αίτινες θά ὡσι τὸ τέρμα τῆς μακρᾶς μου ταύτης ἀφηγήσεως.

Καὶ ἐν πρώτοις νομίζω, ὅτι πρὶν ἐρωτήσωμεν τοὺς καταθέτοντας αὐτὰ ἐν τοῖς τάφοις, καὶ ἰδίως πρὶν τοὺς ἐξαναγκάσωμεν νὰ ἐπιληθῶσι, πρέπει νὰ ἐρευνηθῶμεν τοὺς κατεργαζομένους αὐτὰ, τοὺς δημιουργοὺς αὐτῶν, τοὺς δίδοντας τὴν ζωὴν, τὸ μείδιμα, τὴν χάριν, τοὺς τεχνίτας ἐκεῖνους, τοὺς ὑποίους τότε ἀπεκάλουτο κοροπλάσταις, ἢτοι ἐκτυπώτας πλαγγόνων.

Ἦσαν ἀληθῶς ἀριστοτέχναι τινές ἐκ τῶν Ταναγραίων, τῶν ὁποίων ὅμως δὲν διεσώθησαν τὰ ὀνόματα, τὰ δὲ εὐθραυστα ἐξ ὀπτιῆς γῆς ἀγαλματιδία τῶν, ἀτινα ἐπόλουν ἀναμφιδόλως εἰς τὰ πενιχρὰ ἐργαστήρια τῶν τῆς ἀγορᾶς, ὡς οἱ κοροπλάσται τῶν Ἀθηναίων, σήμερον συγκαταλέγονται μετὰ τῶν λεπτοτάτων ἔργων τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης. Οἱ τεχνίται οὗτοι ἐξεργάζοντο παντοῖα ἀντικείμενα. Ἀρκεῖ, ἵνα πισθῇ τις περὶ τούτου, νὰ φυλλομετρήσῃ τὸ ἐράναιμα τοῦ Κυρίου Ἐβελί. Θεοὶ καὶ θεαῖναι, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, γυναῖκες ἐν ἀστυκῇ περιβολῇ, ἄλλαι ἐν στολῇ περιπάτου, κοράσια παίζοντα τοὺς ἀστραγάλους, ἡθοιοῖσι, σικηναὶ κωμικαί, ἅπαντες οἱ τύποι ἀντιπροσωπεύονται ἐν τῇ στοᾷ τοῦ κοροπλάστου. Ὑπάρχουσι κοράσια παίζοντα τὴν σφαῖραν, ἐξ ὧν ἡ ἠττηθεῖσα φέρει τὴν σύντροφόν της ἐπὶ τῶν ὤμων. Εἶνε τὸ παιγνίδιον ἐρεδρισμὸς ἢ ἱππᾶς, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι οἱ παῖδες ἱππευον κυριολεκτικῶς, ἐνῶ ἡ νεαρὰ κοράσις ἱππεύει πλαγίως, κρατουμένη ἐκ τοῦ γόνατος, διότι ἡ αἰδημοσύνη τῇ ἐμπόδιζεν ἄλλην θέσιν. Ἰδοὺ ἀρτοποιὸς καθήμενος πρὸ τοῦ κλιβάνου του, καὶ ἐνασχολούμενος εἰς τὸ ψῆσιμον τῶν ζυμαρικῶν του· ἀλλαχοῦ κούρευς προσκλίνων ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ πελάτου του. Ἐντεῦθεν φαίνεται ὅτι ὁ κοροπλάστης ἦτο καθ' ὀλοκληρίαν ἐλευθερὸς ἐν τῇ ἀσκήσει τοῦ ἔργου του, δυνάμενος παρὰ πάντα ἄλλον νὰ ἀκολουθῇ τῆς φαντασίας του τὰς ἰδιοπροτίας. «Τὸ ἐξ ὀπτιῆς γῆς εἰδωλίον, λέγει ὁ Μαρθᾶ, δὲν εἶνε ὡς τὸ ἀγάλμα τοῦ Φειδίου ἢ τοῦ Πραξίτελου, ἔργον πρωτότυπον, παρουσιάζον ἐν ἁρμονικῶν σύνολον, τοῦ ὁποίου πᾶσα λεπτομέρεια οὐχὶ μόνον δὲν εἶνε ἀδιάφορος, ἀλλὰ συντείνει εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ καλλιτέχου ἐπιζητουμένην ἔκφρασιν». Τὸ εἰδωλίον ἐξελθὸν τοῦ τυπωτηρίου δύναται νὰ ἐπιδιορθωθῇ, νὰ ἀναψηλαφηθῇ, νὰ τροποποιηθῇ καὶ δοθῇ εἰς αὐτὸ τοιοῦτος ἢ τοιοῦτος χαρακτήρ ἀρέσκων εἰς τὸν κοροπλάστην. Εἶνε ἀνάγκη νὰ σκεπασθῇ ἡ κεφαλὴ ἀπλίτου τινός· θέτει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του τὸν προχειρότερον πῖλον, ἔστω οὗτος καὶ ὁ πτεροφόρος πῖλος τοῦ Ἑρμού. Ἄλλος, θέλων νὰ παραστήσῃ σικηνὴν ἐν ἀρτοποιεῖῳ, ζητεῖ νὰ τοποθετήσῃ περὶ τοῦ κλιβάνου καὶ τοῦ ζυματηρίου διάφορα πρόσωπα. Ἡ χεῖρ του ἅπαντα εἰδωλία προωρισμένα διὰ παράστασιν θεοτήτων,

τὰ ἰποῖα φέρουσι κεκρυφάλους συμβολικοὺς ἐκ κοσμημάτων καὶ περιδέραιων, τὰ προσαρμύζει, καὶ ἰδοὺ ἀρτοποιεῖον κατοκούμενον ὑπὸ θεαῖνῶν.

Ἡ τέχνη λοιπὸν τῶν κοροπλάστων ἀνεπτύχθη ἐν Ταναγρᾷ μὲ τὸν μᾶλλον ἀνεξάρτητον τύπον. Δυνάμεθα νὰ εἰκασθῶμεν κατὰ τοίαν ἐποχὴν ἤμασαν. Κατὰ τὸν κύριον Bayet, ὡς βέβαιον δύναται νὰ θεωρηθῇ ὅτι πᾶσα αὕτη ἡ πληθὺς τῶν εἰδωλίων εἶδε τὸ φῶς ἐντὸς σχετικῶς βραχείας χρονικοῦ διαστήματος, ὁ χρόνος δὲ οὗτος εἶνε ὁ τέταρτος πρὸ Χριστοῦ αἰὼν, ἡ ἐποχὴ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

Ἡ ἀνάπτυξις τῆς τέχνης τῶν κοροπλάστων συμπίπτει μετὰ τῆς ἀλλοκότου παραφθορᾶς τῆς παραδόσεως. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τῆς λαμπρᾶς ἀναπτύξεως τοῦ σκεπτικισμοῦ καὶ τῶν ὀλιγον αὐστηρῶν ἠθῶν, τὸ θρησκευτικὸν αἰσθητὴ ἠβδύθη, ἡ πίστις δὲν ἔχει πλέον οὔτε τὴν ἔντασιν, οὔτε τὴν ἀκριβείαν πᾶν παρωχημένων χρόνων, κατὰ τοὺς ὁποίους δὲν κατεργάζοντο εἰμὴ τὰ χονδροειδῆ ἀγαλματιδία, τὰ ὁποῖα πᾶς ἀρχαιολόγος ἀναγκωρίζει ὡς θεότητας προστατίας τοῦ νεκροῦ. Ἀν βραδύτερον ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἀνευρίσκονται εἰς τοὺς τάφους τινὰ πᾶν ἀρχαίων αὐτῶν ἀγαλματιδίων, οὐδῶλως πρέπει νὰ ἐκπληττώμεθα διὰ τοῦτο. Ἄπαξ πλασθέντες, οἱ ἄνευ χάριτος αὐτοὶ τύποι, ἠδύνατο παλάκις νὰ ἀνατυπωθῶσι. Ἐν τούτοις δὲν εἶνε ἀβέβαιον ὅτι οὗτοι δὲν ἐζητούντο πλέον κατὰ τὸν τέταρτον αἰῶνα. Ὅτι ζητεῖται κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ὅτι θέλγει εἶνε τὰ ἔργα τῶν Ταναγραίων, εἶνε ἡ κίνησις, εἶνε ἡ ζωὴ καθ' ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις της. Τὰ ἀρχαῖα ἀγαλματιδία ἦσαν ἀκίνητα, ἀπαθῆ, ἐνῶ τὰ ἀγαλματιδία τοῦ τέταρτου αἰῶνος, ὑπὸ τὴν δεξιάν χεῖρα τοῦ κατασκευαστοῦ, εἰσὶν ἐμψυχα, ζωηρα. Αἱ εἰκόνες ἐκεῖναι τῶν ζωντων, αἱ σικηναὶ ἐκεῖναι τῆς ζωῆς εἰσὶ προωισμένα διὰ τὸν θανόντα. Θά ἔχη τοὺς εταίρους του, θά ἔχη σχεδὸν πρὸ ὀφθαλμῶν τινὰς ἐκ τῶν σικηνῶν, ὧν ὑπῆρξε μάρτυρ, ἐν τῇ λαμπρᾷ καὶ πλουσίᾳ Ταναγρα, ἐξ ἧς τὸς ἠδείας ἀναμνησεὶς ἀπέφερεν.

Ἐκ τοιούτων εὐλαθῶν ἰδεῶν ὠρμῶντο οἱ καταθέτοντες τὰ ἀγαλματιδία ἐν τοῖς τάφοις, οὗτος ἦτο ὁ λόγος τῶν προσφορῶν».

Ἐν Βόλφ κατὰ Ἰούλιον.

ΠΕΡΙΚΛΗΣ ΧΡ. ΑΠΟΣΤΟΛΙΑΝΣ.

Ὑπάρχουσιν ἐν Λονδίῳ 568 ἀθηροδρομικαὶ σταθμαί, μόνον δὲ δι' ἑνὸς αὐτῶν, τοῦ Clapham Junction διέρχονται καθ' ἑκάστην 1374 ἀμαξοστοιχίαι. Εἰς τὸν ἀριθμὸν τούτων δὲν συμπεριλαμβάνονται αἱ φορητοὶ ἀμαξοστοιχίαι.